

LIBERALIZEM IN SLOVENSKA LITERATURA
Roman Ivana Tavčarja *Visoška kronika*

Prispevek raziskuje možne stike med liberalnimi političnimi pogledi pisatelja in tematiko ter motivacijo njegovega zadnjega daljšega dela. Liberalizem se razume kot politično mišljenje v evropskem in slovenskem okviru, ki v zadnjih desetih letih vzbuja pozornost pri zgodovinarjih, in to ne samo kot strankarska politika.

slovenski zgodovinski roman, liberalizem 19. stoletja, satira, ironija, *anti-romance*, I. Tavčar, *Visoška kronika*

The article investigates possible connections between the writer's liberal political views and the topic and motivation for his last longer literary work. Liberalism is understood as political thought in the European and Slovene contexts, which has been drawing historians' attention in the recent decade, and not just as partisan politics at that.

Slovene historical novel, nineteenth-century liberalism, satire, irony, anti-romance, I. Tavčar, *Visoška kronika*

Tema pričujoče razprave, liberalizem in literatura v romanu Ivana Tavčarja *Visoška kronika*, izhaja iz obširnega vprašanja o stikih med politiko in literaturo, se pravi med družbo in literaturo. Ob koncu 19. stoletja in naprej je bil Tavčar naenkrat vodilni slovenski politik in leposlovec, vendar te dve vlogi nista bili izrecno primerjani v literarni vedi (Bohanec 1985: 7). Niti ni jasno, kaj se v Tavčarjevih delih lahko označuje kot liberalno v pogledu na življenje, in dalje, če je mogoče dokazati stik med njegovimi deli in liberalizmom, ki bi pomagal pri pojmovanju Tavčarjevih del.

Referat vsebuje štirje dele: 1. kratke uvodne misli o literaturi, dužbi in liberalizmu 19. stoletja; 2. primere nekaterih glavnih satiričnih aspektov Tavčarjevega romana *Visoška kronika*; 3. določitev romana kot *anti-romance* (tj. satire) po *Anatomiji žanrov* Northropa Fryeja in 4. zaključek s hipotezo o *Visoški kroniki* kot zgodovinskem delu, zgledujoč se po analizi Haydna Whitea, ki izhaja iz Fryevega sistema.

Kritik angleškega zgodovinskega romana Avrom Fleishman predlaga tri možnosti, ko mislimo o romanu in družbi: 1. romani so neposredni odgovori na dogodke po svetu in izražajo ideologijo svojega časa; 2. romani so del kulturne produkcije določene družbe, so zaznamovani s specifičnimi znaki določene kulture ... in so učinkoviti indikatorji zgodovinskega položaja; 3. nimajo nič skupnega z družbenimi inštitucijami, ker obstajajo v literarni tradiciji, ta pa se ravna po svojih lastnih zakonitostih. Fleishman se odloča za drugo možnost, ki je plod historicizma 19. stoletja. Znana je tako zelo, da jo imamo za splošno zahodno kulturno predpostavko. Zato zgodovinarji lahko, na primer, pokažejo študentom roman *Pusta hiša* kot vir informacij o nekdanjih angleških pravnih ustanovah (Fleishman 1990: 189).

Prav s tem problemom se ukvarja zgodovinar razsvetljenstva Peter Gay v svoji zadnji knjigi o romanih *Pusta hiša*, *Gospa Bovary* in *Buddenbrookovi* – se pravi z vprašanjem o tem, kako »izvleči resničnost iz leposlovja«, izhajajoč iz predpostavke, da je realistično leposlovje lahko vir informacij o kulturi (2002: 21). Gay kaže junake realističnih romanov kot »realne osebe, ki rastejo v mikrokozmos svoje kulture in njene zgodovine ... osebe, ki nedvomno živijo v svojem svetu, se pravi v tistem svetu« (22). Poudarek na junaku in preobrazba junaka v realističnem romanu je gotovo na mestu. Ampak *Pusta hiša* je bila v nekem smislu nova vrsta romana, ki je pokazal družbo in družbene ustanove kot celoto, kot skupek okoliščin, znotraj katerih delujejo junaki. V zgodnejših Dickensovih romanih se preobrazba junaka zgodi pred družbenimi spremembami in jih utemelji (Smiley 2002: 97). Preobrazba junaka ali njena odsotnost sta ključni moment Tavčarjeve *Visoške kronike*, ki je privlačil glavni tok razprav o Tavčarjevem delu. Družbeni kontekst, ki ga komentira pripovedovalec in v katerem sam živi, je verjetno pomembnejši vidik *Visoške kronike*.

V temle prispevku predlagam, da pogledamo na roman obenem kot na zgodovino in kot na leposlovje. Analiza bo vključevala politično ozadje slovenskega oziroma evropskega političnega liberalnega mišljenja. Razmišljam takole: če imamo *Visoško kroniko* za zgodovinsko satiro, bi to pomenilo, da besedilo vsebuje politični pomen, in ta pomen je mogoče širši od tistega, ki ga ponujajo različna satirična mesta. Hočem reči, da se roman *Visoška kronika* lahko bere kot politično-zgodovinska razlaga pisatelja-politika ob koncu njegovega življenja.¹

Epistemološki in ekonomski temelj klasičnega liberalizma sta empirizem in drobno neodvisno podjetništvo, ki izhajata iz poznega razsvetljenstva. Ta dva principa določata najmanjši skupni imenovalec liberalnih moralnih prepričanj: »posameznik je prostor moralnih vrednot in vsaka oseba je enakovredna, tako da se lahko svobodno odloča za svoje življenjske cilje« (*Oxford Companion*). Mogoče je,

¹ »Tavčarjevo zadnje literarno delo nikakor ni izsek iz življenja, avtor se je opredelil za izjemno, atipično, romantično snov, ki naj ilustrira tedanja pisateljeva pojmovanja sveta. Tavčarjev namen ni odslikavanje resničnosti; o njej hoče nekaj povedati. In to, kar hoče, je zrastle iz pojmovanj slovenskih modernistov, čeprav se z njimi nikoli ni strinjal.« (MITROVIČ 1987: 278.) Čeprav se strinjam s strokovno oceno težnje romana, bi pripisal motivacijo še pisateljevemu liberalnemu mišljenju.

da so bili taki principi sprejemljivi v slovenski kulturi po 1848, vendar so bili dopolnjeni s posameznikovo vlogo v skupnosti, bodisi naroda ali razreda. Nekateri vidiki večine evropskih oblik liberalizma, na primer nasprotovanje klerikalni ali aristokratski oblasti, so prisotni tako v slovenskem okviru kot v avstrijskem.² Vodilni liberalci na Slovenskem pa niso bili podjetniki, niti vedno simpatizerji podjetništva, ampak izobraženci s svojimi ideali.³ To dejstvo je imelo določen vpliv na obliko in razvoj slovenskega liberalizma, kot meni zgodovinar Peter Vodopivec (2002).

Torej je slovenski liberalizem propadel, ker ni mogel tekmovati s cerkvenim vplivom na politiko in obenem propagirati ideje zedinjene Slovenije na temelju jezika na eni strani in rasti slovenskega kapitala na drugi. V nekem smislu gre za nezmožnost slovenskih intelektualcev, da bi našli obče stališče v politiki.⁴

Če pogledamo na liberalizem širše, kot na vseevropsko gibanje,⁵ in upoštevamo domači okvir, lahko pridemo do novega pojmovanja zadnjega Tavčarjevega romana *Visoška kronika*. Evropska liberalna gibanja pred približno sto leti lahko služijo za razumevanje sodobnih socialnih in političnih sprememb v različnih državah ali vsaj njihovih zgodovinskih opor. Gayjeva trditev o literaturi kot potencialnem viru vednosti o kulturi podpira tole misel.

Visoška kronika

Ko je Tavčar pisal *Visoško kroniko*, je že bil izstopil iz politike in živel na Visokem. Zaradi tega je politična značilnost romana v pogledu nazaj in se tiče splošnih resnic, ne pa sodobnih strankarskih spopadov. Predpostavka političnega pomena temelji na trajnih liberalnih pogledih avtorja, med njimi so satirični odnos do religije, praznoverja, ljudskih gibanj, zakonitosti in posvetne oblasti, ekonomike in drugih reči, pa tudi na povečevanju slovenskih žensk in domovine. V tem smislu roman spominja na Tavčarjevo časnikarstvo. Primeri satire se čestokrat približujejo absurdu. Opazovanja kratkovidnega pripovedovalca se lahko razumejo zunaj zgodovinskega konteksta:

²Za analizo avstrijske literature in liberalizma gl. KARLHEINZ ROSSBACHER 1992.

³Po zgodovinarici Carole Rogel je slovensko liberalno gibanje uveljavilo dva ideala: prvi je bil razumni in ustvarjalni človek, ki se je realiziral v prvem pesniku naroda Francetu Prešernu. Drugi cilj pa je bil formirati slovenski srednji razred. Liberalci so verjeli, da samo trgovci lahko uresničijo politične in narodne zahteve. Bili so proti razširjenju volilne pravice, da ne bi liberalnega programa in oblasti srednjega razreda ogrozili klerikalci, ki so imeli veliko podporo zunaj mest (ROGEL 1977: 42). O pomanjkanju širše politične podpore na podeželju v drugih evropskih državah gl. E. D. STEELE 1987: 148.

⁴Gow in CARMICHAEL sta nedavno imenovala klerikalno-liberalni razcep kot »intuitivno delitev« slovenske družbe, ki se sicer izraža z opozicijami ruralno-urbano, kmečko-trgovsko, domačijsko-svetovljansko (2000: 126–127).

⁵Evropski liberalizem 19. stoletja ima po GOULDU tri temeljne principe: vladanje na osnovi ustave in parlamenta, ekonomsko individualnost in ločitev cerkvene in politične oblasti. Dalje, »množična liberalna gibanja so utemeljila suverenost v narodu, vpeljala zastopanje interesov in ustavne postopke za vladanje in omejila institucionalne stike med cerkvijo in vlado« (1999: 8).

Bil sem dolgo časa bolan. Dvanajstletnega otroka šibko telesce ni moglo prenesti nečloveškega in grdega ravanja. Polastila se me je slabost in me je mučila nekaj tednov grda bolečina. Rešila me je molitev – cela hiša je molila zame, – a gotovo mi je pomagalo tudi mazilo, katero je prinesel Lukež iz nemških vojsk. Drugim ga je prodajal za drag denar, materi pa je odstopil neznatno kepico za božje plačilo, ker je imel usmiljenje z mano, ko mi je bila usekana tako težka rana.

S tem zdravilom me je mati, če se mi je mešalo od vročine in bolečine, mazilila pod vsako pazduho dve noči zaporedoma. To maziljenje mi je gotovo služilo v korist, ker je bilo mazilo skuhano večinoma iz človeške masti – katera se je v nemški vojski lahko dobivala – vmes pa se je kahal bel las iz repa mlade mačke, katera je bila črna po celem telesu. (Tavčar 1956: 105.)⁶

Zdravilo je samo po sebi groteskno. Izidor pojasni, da učinkovito deluje zaradi Kristusa: »Bog ima svoja pota, če hoče grešnika ozdraviti. Živimo v časih, ki so prekleti in hudobni in na vse strani grozni ... V takih časih mora Gospod Jezus posegati po vseh sredstvih – in najsi je človeška mast – če nam bodi pomagano!« (106.) Implicitna smešnost se kasneje stopnjuje, ko od prodajalke prosijo mazilo, nakar ta odgovori, kako težko je trgovcem teh zdravil:

Zatogotila se je ter brodila z roko po svojem košku. »Kje čem vzeti mazila? Ko je bila še nemška vojska, ko je gospod Tilly kosil na travniku človeškega življenja, tiste dni se je že še dobilo človeške masti, ker so bili mrliči cenejši od hrušk v jeseni! Takrat sem prišla v kraje, kjer je na vsak korak ležalo človeško truplo; dezerterji pa so klali tudi ženske in otroke, tako da se je človeška mast kaj lahko dobila. Ljuba duša, kje pa naj jo danes dobim? Za kupčevalce z mazili so slabi časi. – Bog se nas usmili!« (128.)

Izidorjev okrutni oče Polikarp, prikriti luteranec, je prav tako praznoveren. Ko se odloči Izidorju razkriti načrt, da ga bo oženil v priseljeno nemško družino, se Polikarp preventivno zavaruje pred hudičem:

Na tratino tik nove njive je legel stari mož, pograbil z roko čop trave ter ga zasukal, meni pa dejal: »Prinesi skalo, da zavijeva hudiču rep, da se ne ponesreči, kar bova imela v govorici!«

Prinesel sem precej težak kamen z njive in položila sva ga na zavito travo, da je bil peklenškemu satanu zasukani rep obložen, da nama ni mogel napraviti škode in najsi bi jo bil tudi hotel. (120.)

V romanu se pogosteje kot z dvojno vero in praznoverjem srečamo z opombami o usodi ali determinizmu. Že pri rojstvu je bil obsojen na nesrečno življenje, sklepa pripovedovalec:

O krstu se je govorilo po celi dolini. Imel sem osem botrov: štiri moškega in štiri ženskega spola. A pri krstni pojedini se je spilo toliko črnikalskega vina, da sta se boter Kožuh s hriba Sv. Sobote in boter Hmeljinec s hriba Sv. Volnika sporekla in skoraj do krvi stepla. Vsled tega so previdne ženske že tedaj govorile, da otroče, ravnokar rojeno in na Kristovo vero krščeno, ne bo imelo sreče na svetu. Ta govorica

⁶ Vsi citati so iz I. TAVČAR, *Zbrano delo* 6, 1956.

– božji Porodnici bodi potoženo! – se je pozneje dobro izpolnila, kar bode vsakdo sprevidel iz tega mojega pisanja, h kateremu sem se odločil, ko sem bil kakor drevo v zimi brez listja in soka. (99.)

Po poti v Davčo, ko gre snubit svojo sestrično, se Izidor sreča s ciganko, ki mu napoveduje neuspeh in kako bo umrl njegov sopotnik Lukež. Izidor verjame podobnim napovedim v isti meri, kot je prepričan, da so njegove nesreče plačilo za grehe in grešnost njegovega očeta. V osebi pripovedovalca se zmeša pobožnost s praznoverjem, oboje pa je plod neracionalnosti in podrejenosti oblasti, bodisi legitimni bodisi umišljeni. Izidor ne more razumeti rivalskih izvirov oblasti. V primeru Agate cerkvena oblast in tradicija nasprotujeta očetovi volji, da bi se poročil z Agato, ker je želja staršev končno tudi božja volja:

Cele noči sem se premetaval po plevnici in cele noči sem premolil k Materi božji na Gori, da bi mi podelila milost, izvedeti, so li čarovnice na svetu ali jih ni. Dragi moj Odrešenik Jezus, pomagaj mi! Ali vse kriči po meni, da so, da so, ker bi jih drugače stoletja sem ne bili sežigali na grmadah! In vendar tudi vem, da so ji sežigali šele potem, ko so same skesano vse priznale. Čarovnice so – to lahko zapišem, ali da Agata ni, to tudi zapišem, ker bi je sicer ne bil Jezus in Izveličar določil Polikarpovemu sinu, da se s tem da zadoščenje preliti krvi umorjenega človeka! (235–236.)

Izidor dobro ve, kako se ravna s čarovnicami na Loškem gradu, od takrat, ko mu je otročaju pokazal prostore ječar. Ta se spominja zadnje ženske, ki so jo zaprli zaradi čarodejstva:

Zadnja, ki je visela na obročih, je bila Lucija Muhličeva iz Bukovščice. Bilo je pod mojim prednikom, ker sem se jaz takrat šele učil čevljariti. Delala je grižo med ljudstvom in s hudičem je sklepala poroke. Grozovito je menda tulila, ko so jo natezali tu notri od obroča do obroča. Pri koncu so jo obesili in obešeno na grmadi sežgali. Mi smo namreč usmiljeni sodniki, ker bi jo bili smeli tudi živo sežgati. (114).

Ječarjeva logika je tipičen primer pravičnosti, ki je vidna v romanu tudi na drugih mestih in se izpostavlja posmehu, ker v resnici priča o svoji ekscesnosti.

Trgovske in denarne podrobnosti so tako številne v *Visoški kroniki*, da skoraj ni opisov odnosov med osebami različnih razredov, znanci in tujci, ne da bi se pri tem omenjal denar. Posledice so včasih smešne. Na primer, ko se znajde Izidor v kladi na Loškem trgu, ker ni hotel poklekniti pred mestnim uradnikom, pride mimo župnik:

Prišel je mimo naš župnik, gospod Janez Kašper. Tisti, ki je prišel v Poljane za gospodom Karlom Ignacijem in ki se je pisal za Jagra. Začudil se je in obstal na mestu moje sramote. Nekaj trenutkov me je ogledaval, a jaz bi se bil najraje skrivil v zemljo, da bi me ne bil opazil moj dušni pastir!

»Glejte no, ti si, Izidor! In v kladi! – Hud trenutek je bil zame, ko sem danes plačeval dolg, ki se je za farovž napravil pri prifarskem župniku in ko sem moral plačati silno visoke obresti, ker župljani tako počasi zbirate denar! Ali ta trenutek je hujši, Izidor! V tebi sem se zelo premotil!« (175.)

Gospod Karel Ignacij se pojavi v romanu prej, ko sta Izidor in Lukež šla snubit Margareto. Takoj je razumel, kakšen je njen namen:

»Tako, tako,« se je zasmel gospod župnik nekako porogljivo. »Morda gresta po nevesto?«

Ko mu nisva ničesar odgovorila, je še vpil: »Prav, drugače ne bo reda na Visokem! Tvoj oče, Izidor, in pa novo župnišče, ki še danes ni plačano, mi napravljata skrbi. Gospodar Polikarp za letos še ni oddal spovednega listka; tisti pa, ki je bil oddan za lansko leto, je bil ponarejen. Že vidim, da ga bom moral naznaniti na škofijo. Le povej mu: Hudačut je zobal ponarejene spovedne listke, Codelli jih pa ne bo!« (124.)

Škofje in duhovniki, kmetje in meščani, vsi so zaskrbljeni glede denarja, ki je v romanu resnična osnova človeških odnosov. Izidor je z denarjem vedno bolj obseden, že od kraje zlatnika dalje, za kar ga oče kaznuje tako, da mu odseka prst. V prvem od mnogih takih prizorov Izidor pripoveduje, kako se je predstavil Margareti po prihodu v njeno hišo:

Odloživši korec, izpregovorim:

»Sedaj si se me že lahko nagledala, Margareta!«

Odstopila je za korak ter zamolklo odgovorila:

»Ti veš, kako mi je ime?«

»Oče je govoril o tebi.«

»Tedaj si Visoški? Tudi moj je govoril o tebi.«

Iznova ji je zažarelo okrog vrata, da sem se spomnil jutra, kadar leži zora nad gorami. Pristopila je k čebriču ter si dala opraviti pri perilu. Če je le mogla, ozrla se je skrivoma na kraj, kjer sem stal. Bila je dekle, ki je moškemu navadno všeč: dobro rasla in za vsako delo pripravna. Ali besede ciganke, da hodim današnjo pot brez uspeha in da umrem, ker se mi bodo prsi prestrelile, mi niso pripuščale, da bi prišel do pravega dopadenja nad telesom device, katero sta očeta izbrala, da mi postane nevesta. Trpinčila me je tudi zavest, da je luteranstvo v hiši in da zakoni iz takih hiš niso deležni božjega blagoslova, kakor ni bil deležen tega blagoslova zakon v visoški hiši.

Ker sem moral nekaj izpregovoriti, vprašal sem, če je težka in visoka desetina in kako da jim teče življenje. (138–139.)

Izidorjevo vprašanje se lahko uporabi za zgled njegovih odnosov do drugih ljudi, tudi najbližjih. Trgovske skrbi, ki jih je nasledil od očeta, ga v drugem delu romana, po očetovi smrti, ko postane gospodar kmetije, popolnoma pogoltnejo. Kot stalno trdi, ni več gospodar svojega življenja.

Satirična funkcija romana pripada realističnemu branju. Rahla struktura kronike vsebuje jezikovni kolorit in omembe določenih krajev in zgodovinskih dogodkov in je polna etnografske informacije. Zato se zdi, da je *Visoška kronika* realistična pripoved o določenem času, zamejenem z življenjem glavne osebe. Tudi naivnost kronista podpira tak vtis. Če jo beremo kot zgodovinsko pripoved z močno osebnim stališčem, temo romana lahko pojmujejo kot protivojno ali kot pripoved o

nepravičnosti verskih konfliktov. Pravniški, razredni in trgovski odnosi so pri takšnem branju najbolj zanimivi.

Značilno pa je, da so posledice realistične satire romana včasih čudne in se ne skladajo z liberalno politiko Tavčarjevih časov. Nasprotje mestnega in podeželskega, kakor ga oriše kronist, privede do nelepega popisa meščanov in idealne slike podeželskega življenja. Mestni trgovci so prikazani kot ponosni in ničvredni nesrečniki, ne pa kot neodvisni podjetniki. Cerkevna oblast v osebi freisinškega škofa nemudoma spozna Agatino nedolžnost, čeprav o tem ne more prepričati Izidorja. Škof vpraša Izidorja, če verjame, da so čarovnice na svetu:

»Izidor Khallan, misli si, da opravljaš sveto spoved pri svojem dušnem pastirju, in misli si, da sem jaz tvoj dušni pastir! Odgovori mi: Ali veruješ, da so coprnice ali čarodejnice ali čarovnice na svetu? Odgovori mi prav tako, ka ko bi odgovarjal svojemu Bogu, če bi te poklical pred se!«

Sveta Trojica, pomagaj! To je bilo prašanje, pred katerim sem se tresel vse te dni, kar so mi Agato vzeli! Bal sem se tega prašanja in upal sem, da bo izostalo. Ali izostalo ni – in odgovoriti moram, kakor bi odgovarjal Gospodu, ki stanuje v svetem tabernakeljnu. Če je Agata pogubljena, zavoljo tega ne smem še zapraviti nebeškega kraljestva!

Milostljivi škof me je svetlo pogledal, da sem že mislil, da me prežge njegovo žareče oko.

Odgovoril sem:

»Kristus mi je priča, da verujem!«

»Da so čarovnice, da so coprnice? – Da bi mi dal gospod Jezus dosti takih podložnikov!« je zaklical visoki gospod. Potem je zamolklo vprašal: »Kako podpiráš to svojo vero?«

Zopet je posegel po smokvah v zlati posodi.

Ali jaz za nobeno priliko nisem hotel postati deležen večnega pogubljenja! Takole sem odgovoril:

»Kar pomnim, jih je svet preganjal, vselej jih je obsodila gosposka in na grmado jih je vodila. Sežgan pa ni bil nikdo, da ni poprej sam in odkritosrčno priznal svojega peklenskega hudodelstva.«

Milostljivi gospod je prinesel čašo k ustom in se pokrepčal s požirkom sladkega črnikalca. Ko je pil, je upiral svoja očesca v me, da sem imel občutek, kot bi silili v me dve bodeči puščici.

Grenko se je zasmel: »Dobro si podkovan! Morda si že bil v mojem loškem stolpu, tam imamo še danes lepe zaloge priznanja, na katero se sklicuješ!«

»Gosposka se tu in tam zmoti,« sem odgovoril, »da bi se pa zmotila v vsakem slučaju – greh be bilo kaj takega trditi.«

Tu je bilo, da se je eden prvih višjih svete Cerkve pričel tako smejati, da se je bilo bati, da ga zadavi nepremagljiv krč! (244.)

Škof poskuša z Izidorjem diskutirati, pokaže pa mu tudi z erotičnima simboloma smokve in vina, kakšen naj bi bil Izidorjev odnos do Agate. Ob koncu pogovora mu predlaga način, kako naj reši Agato, česar Izidor ne razume, pač pa to hitro razume

njegov brat Jurij. Škof ima po čarovniški preizkušnji Agate zadnjo besedo v nemščini. Potem šele so njegove besede prevedene za množico:

»To sem vam hotel povedati. – Vas, gospod prošt, pa prosim, da ljudstvu poveste v njegovi besedi, če bi me kdo ne bil umel.«

Gospod Urh nam je v domači besedi še veliko ostreje razložil, kaki telički in junčki smo bili, ko smo verjeli, da je Agata Schwarzkoblerica napravljala točo in na prašičku pod nebom jahala, in da gospod škof pravijo, da ni večje neumnosti, nego je neumna vera v coprnijo. (273.)

Tako je v romanu cerkvena oblast ne samo najbolj razsvetljena, ampak sporoči resnico podložnikom v nemščini, potem pa šele v njihovi bolj preprosti slovenščini, kako niso imeli prav.

Pravi pomen *Visoške kronike* pa ni v mnogih živahnih satiričnih scenah, ampak v dejstvu, da se je Tavčar spet odločil za zgodovinsko leposlovje, tokrat v satirični maniri. Tu uporabljam definicijo satire v žanrskem sistemu Northropa Fryeja, da bi pokazal, zakaj pripada *Visoška kronika* temu žanru. Toda najprej naj spomnim na Fryejevo tezo, da gre v leposlovnem delu običajno za eno izmed dveh teženj – ali za vprašanje, kako se bo zgodba izšla (notranja težnja), ali kaj sploh pomeni besedilo (zunanja težnja) (52–53). *Visoška kronika* nedvomno pripada drugi težnji. Satira je pogosto ironična obdelava *romance*.⁷ Faze *romance* z ustreznimi stopnjami razvoja *Visoške kronike* so prikazane v tabeli 1.

Junakov ironični razvoj je viden tudi v splošnem razvoju od agona (konflikta) skozi patos (smrtni boj) do anagnoreze (odkritja, priznanja junaka) (187). V *Visoški kroniki* je zadnja faza seveda pojav novega junaka. Ta začuda ni izobraženi, načitani mož, ampak človek akcije, Izidorjev brat Jurij. Priznanje je, ironično, Izidorjevo samouresničenje in priznanje lastnega poraza. Glede osrednjega prizadevanja, ki v *romance* pogosto vključuje nevesto kot nagrado, od katere je treba odvrniti sramoto, je ironično to, da pravzaprav sramote ni. Izidor je to nezmožen dojeti, ker je obremenjen, tako kot množica, z iracionalnostjo. Frye poudari, kako je *romance* tipičen žanr vzpenjajočega se razreda v družbi. *Visoška kronika* je satira, *anti-romance*, je žanr družbene skupine, ki izgublja kontrolo nad oblastjo.

Če pogledamo na roman, kot da bi bil v resnici zgodovina, skličujoč se na Haydna Whitea, lahko postavimo, da je prvi del *Visoške kronike* Tavčarjeva satirična zgodovina, fikcija kot zgodovina, katere pogledi so lahko alegorično aplicirani na sočasno družbo. Gre za dva aspekta te teze. Prvo je preprosta trditev, da je *Visoška kronika* kot zgodovinsko delo pripovedovalca 17. stoletja primer tako uradne cerkvene kot etnografske zgodovine, tipične za ta čas. Zdi se, da se sklada s kategorijami zgodovinopisja, običajnega za 17. stoletje. Če stopimo od pripovedovalca nazaj k avtorju, lahko pomagamo razložiti motivacijo za delo. Whitova

⁷ »Osrednjemu principu ironičnega mita se kot strukturi najbolj približamo s parodijo *romance*: z aplikacijo romantične mitične forme bolj realistični vsebini [...]« (223.)

strnitev tendenc v zgodovinopisju vzporeja liberalno ideologijo, kontekstualistično argumentacijo in satirično zgodbo. Nadalje, priljubljeni stil je ironija (tabela 2).

Liberalna ideologija je seveda individualistična, zasnovana na spremembah kot modifikaciji družbenopolitičnega sistema, npr. skozi vzgojo in pogovore, in vidi preteklost, sodobnost in prihodnost povezane med seboj, tako da dovoljuje napredek. Toda napredek je zakoreninjen v individualni pobudi, posebno tistih posameznikov, ki pripadajo srednjemu razredu.

Kontekstualistična zgodovina postavlja, da dogodke lahko razlagamo z mislijo na druge dogodke v izbranem zgodovinskem področju, ne glede na to, kako obsežno je. Povezavam med dogodki sledi od izvirov in k možnim posledicam v prihodnosti. Da bi se lahko ukvarjali s širšimi obdobji zgodovine, se mora kontekstualist nasloniti na druge pristope (White 1973: 18–19). Očitno je, kako sorazmerno bolj konzervativna liberalna zgodovina daje prednost zmernemu kontekstualističnemu pristopu, ker ta ne grozi družbi z radikalnimi tolmačenji. Liberalčeva izboljšana družba je nekje v daljni prihodnosti in je rezultat postopnega napredka (White 1973: 25).

Satirični pogled obravnava resnice in upanja ironično. Nič ne verjame, da bi človeška zavest lahko polno dojela svet ali da bi bila srečna (White 1973: 10). V ironičnem stilu tako avtor sporoča dvom v svoje lastne trditve in izdaja skepticizem glede lastnih zahtev. Tako namiguje tudi na problematičnost svojega jezika. Morda se zaradi tega zdi pripoved sofisticirana in samorefleksivna.⁸

V *Visoški kroniki* sta dve ravni ironije. Pripovedovalec Izidor stalno izraža svojo nesposobnost ustrezno dojeti gibala dogodkov in dvomi v svojo sposobnost spraviti jih na papir. Potem je tu avtorjev ironični pogled na glavnega junaka, ki se dela, da udejanja mehanicistično zgodovinsko rezoniranje o dogodkih, pri katerih je udeležen (vse pripisuje božji volji na svetu). Obstaja celo samoironija na avtorjevi strani, izražena v satiri na družbene nepravilnosti, ki jih popravljajo nepričakovani udeleženci: preprosto škofjeloško ženstvo se zgraža nad šolanimi sodniki iz Ljubljane, Izidorjev neodgovorni mlajši brat reši Agato iz preizkušnje z vodo, škof popravi pretekle napake cerkve, ko pouči ljudstvo, in napuh lastnika postane za Izidorja usoden.

Sporočilo romana kot zgodovine je tako v zadržanem ali celo pesimističnem pogledu na družbo in v dvomeči refleksiji o liberalnih doktrinah, iz katerih je živela Tavčarjeva družba. Sprememba oseb in razsvetljeni napredek se ne posrečita. Edini izhod je v idilo slovenske zemlje na koncu romana, kjer ironija nenadoma izgine in se pojavi nemotivirana scena *romance*:

Tako večkrat premišlujem na zeleni tratini pod gozdom. Tu in tam gledam tudi v preteklost: ... vse to pa izgine, kakor izgine dih s stekla, in ostane mi edinole sladka

⁸ Ironija je »lingvistična paradigma miselnega načina, ki je radikalno samokritičen ne le na dano karakterizacijo sveta izkušenj, ampak tudi na prizadevanje ujeti ustrezno resnico stvari v jezik« (WHITE 1973: 37).

zavest, da sem zopet na svoji domači zemlji, ki me objema, kakor objema mati svojega otroka ali kakor objema nevesta svojega ženina! (286.)

Še enkrat, kot v zaključku *Cvetja v jeseni*, avtor predlaga idealno, liberalno združitev kmečkega in urbanega, ki je v bistvu zunaj zgodbe romana.

Tabela 1: Faze *romance* (Frye 1957: 198–205) in korespondence v *Visoški kroniki*

Faze romance	Ironična korespondenca v <i>Visoški kroniki</i>
1. mit rojstva junaka	Izidorjev nesrečni krst in nesreča, spremljajoča očetovo okolje
2. nedolžna mladost, priprava za akcijo	Izidor vajenec v Škofji Loki
3. naloga	Izidorjevo prizadevanje za Margareto in potem za Agato
4. enotna, srečna družba	življenje na Visokem po prihodu Agate
5. kontemplativni umik, sklep akcije	zastoj in strah po zaprtju Agate
6. konec premika od akcije h kontemplaciji, končni umik	Izidorjeva upokojitev po vojski na Visoko

Tabela 2: Whitova anatomija zgodovinopisja (White 1973)

Zasnova zgodbe	Argumentacija	Ideološke implikacije
romantična	formistična	anarhistične
tragična	mehanistična	radikalne
komična	organistična	konzervativne
satirična	kontekstualistična	liberalne

Literatura

- Franček BOHANEK, 1985: *Ivan Tavčar*. Ljubljana: Partizanska knjiga.
- AVROM FLEISHMAN, 1990: Three ways of thinking about fiction and society. *Russianness: studies in a nation's identity*. Ur. R. L. Belknap. Ann Arbor: Ardis. 185–195.
- NORTHROP FRYE, 1957: *Anatomy of criticism: Four essays*. Princeton: Princeton UP.
- PETER GAY, 2002: *Savage reprisals*. New York: Norton.
- ANDREW C. GOULD, 1999: Origins of liberal dominance: State, church, and party in nineteenth-century Europe. Ann Arbor: U. of Michigan P.
- JAMES GOW, CATHIE CARMICHAEL, 2000: *Slovenia and the Slovenes: A small state and the new Europe*. Bloomington: Indiana UP.
- MARIJA MITROVIĆ, 1987: Destrukcija avtoritarnosti in deklarativnosti (Spremna beseda) V: I. Tavčar: *Visoška kronika*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 251–282.
- Oxford companion to politics of the world*, 2002. Ur. Joel Krieger. New York: Oxford UP.
- CAROLE ROGEL, 1977: *The Slovenes and Yugoslavism: 1890–1918*. Boulder: East European Quarterly (Series East European Monographs 24).
- KARLHEINZ ROSSBACHER, 1992: *Literatur und Liberalismus: zur Kultur der Ringstrassenzeit in Wien*. Wien: J&V.

- Jane SMILEY, 2002: *Charles Dickens*. New York: Viking.
- E. D. STEELE, 1987: Liberalism. *Dictionary of modern political ideologies*. Ur. M. A. Riff. New York: St. Martin's.
- Ivan TAVČAR, 1956: *Zbrano delo* 6. Ur. M. Boršnik. Ljubljana: Državna založba.
- Peter VODOPIVEC, 2002: *Slovene Intellectuals between Nationalism and Social Conservatism. 34th National Convention of the AAASS. 22 November 2002*.
- Hayden WHITE, 1973: *Metahistory: The historical imagination in nineteenth-century Europe*. Baltimore: Johns Hopkins UP.